

УДК 339.13:338.45:663:664

Чирва О.Г., д.е.н.
м. Умань

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОБґРУНТУВАННЯ ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню основних принципів оцінки рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону), перераховано підходи щодо оцінки рівня конкурентоспроможності. Наведено порядок проведення експертної оцінки, визначено п'ять стратегій інноваційного регіонального маркетингу та докладно розглянуто їх переваги та недоліки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіональна соціально-економічна система, методи експертного оцінювання, інноваційно-інвестиційні процеси.

Аннотация. Статья посвящена освещению основных принципов оценки уровня конкурентоспособности региональной социально-экономической системы (региона), перечислены подходы к оценке уровня конкурентоспособности. Приведен порядок проведения экспертной оценки, определены пять стратегий инновационного регионального маркетинга и подробно рассмотрены их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: конкурентоспособность, региональная социально-экономическая система, методы экспертного оценивания, инновационно-инвестиционные процессы.

Abstract. This paper focuses on the basic principles of evaluation of the regional socio-economic system (region), these approaches to assess the level of competitiveness. Shows the procedure for peer review, identified five strategies for innovative regional marketing and examined in detail, their advantages and disadvantages.

Keywords: competitiveness and regional socio-economic system, the method of expert evaluation, innovation and investment processes.

Постановка проблеми. Проблеми соціального та економічного розвитку регіональних соціально-економічних систем мають тісну залежність від соціальних, економічних, політичних та інших процесів, які протікають в Україні. При формуванні методики оцінки конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) використовується системний підхід за якого функціональні взаємозв'язки суб'єктів досліджуються як підсистеми взаємодії соціально-економічної структури України в цілому, та її регіональних соціально-економічних систем – у залежності від пріоритетів розвитку.

Кожній системі притаманний певний рівень організації, який залежить від рівня складності системи та характеру взаємозв'язків у ній. Однак комплексне дослідження механізму управління конкурентоспроможності харчових підприємств, яке б поєднувало в собі дослідження інструментарію, принципів та умов управління цими процесами на підприємствах не проводилось. Дані обставини безумовно й окреслюють тему та завдання майбутнього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенням напрямку розвитку регіональної господарської системи та забезпечення її якісного розвитку займаються науковці багатьох країн, зокрема такі як Бутко М. П., Кураков Л. П., Фатхутдинов Р. А.

Метою даної статті є висвітлення умов, принципів та інструментів управління конкурентним розвитком харчових підприємств, характеристика підходів щодо оцінки рівня їх конкурентоспроможності. На формування завдань дослідження вагомий вплив мають комплексний теоретичний аналіз підходів щодо оцінки рівня їх конкурентоспроможності на даних підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Формування методики оцінки рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) доцільно здійснювати на основі низки принципів, що надають можливість досліджувати регіон як економічно-активну одиницю держави.

До основних принципів оцінки рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону), на нашу думку, варто віднести такі принципи:

1. Системність – доцільність надання характеристик конкурентним перевагам соціально-економічної системи регіону як системної сукупності елементів, що є взаємозалежними: приватних та некомерційних установ; органів влади регіонального та державного рівня і місцевого самоврядування тощо.

2. Комплексність – оцінювання соціально-економічного стану в регіоні, відбувається з урахуванням всіх зовнішніх та внутрішніх чинників.

3. Тривалість – результати оцінювання мають враховувати принципи перспективи розвитку регіональної господарської системи і визначати її майбутні стратегічні положення.

4. Спряженість – дослідження конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) як складових елементів процесу соціально-економічного розвитку держави, враховуючи регіональні особливості.

5. Безперервна мінливість – оцінка і забезпечення належного рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону), використовується лише на обмеженому проміжку часу.

6. Контрінтуїтивна поведінка складних систем Форрестера – забезпечення належного рівня конку-

рентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) – відбувається до того моменту, поки повністю не відбудеться узгодження з ідеями автора.

7. Сійка нерівновага – врахування в процесі формування належного рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) рівня динамічних змін окремих показників, які забезпечують формування конкурентних переваг.

8. Достатність (з врахуванням закону достатньої підстави, який був сформульований Лейбніцем: «Достатня підстава – це положення (або сукупність положень), що є свідомо істинним і з якого логічно випливає обґрунтоване положення [1, С.134]).

9. Відповідність – зумовлена застосуванням принципу достатності і дозволяє встановлювати закономірність змін достатніх показників в цілому для всієї системи регіону.

Для оцінки рівня конкурентоспроможності використовуються наступні підходи [2, С.34]: факторний (аналіз змін позицій регіону, держави, на ринках міжнародного рівня, залежно від рівня економічного розвитку, що оцінюють реальним застосуванням факторів зростання економіки);

- ресурсний (технології, наявність капіталу для внутрішнього та зовнішнього інвестування, кількість і кваліфікаційний рівень трудових ресурсів, наявність природного ресурсного потенціалу та економіко-географічне розміщення);
- рейтинговий (інтегрована оцінка економічного стану за відповідною системою показників).

Останнім часом все частіше використовуються різноманітні методи експертного оцінювання (експертні методи – методи розробки прогнозів, що передбачають формування колективної думки групи фахівців у визначеній сфері [3, С.420]). Їх використовують під час вирішення задач оцінки і вибору об'єктів різноманітного призначення, в процесі аналізу і прогнозування ситуацій складного характеру, що містять значну кількість важливих чинників. Проведення експертних досліджень має за основу використання нових методів прикладної математичної статистики.

Методи експертного оцінювання – є методами організації роботи з експертами-фахівцями і опрацювання думок експертів, що мають кількісний і/або якісний вираз для підготовки інформації з метою прийняття рішення.

Розповсюдженою є думка, що рішення може бути ухвалене лише за умови узгодженості експертних думок, тому з групи експертів виключають тих, чий міркування різняться від думки більшості – «догма погодженості».

Підхід «кваліметрії» (галузь науки, предмет якої становлять кількісні методи оцінювання якості, які застосовуються з метою обґрунтованості рішень, що ухвалені в процесі управління якістю продукції і стандартизації» [4, С.113]) має за основу «догму одновим-

ірності», згідно з якою об'єкт дослідження завжди може бути оцінений одним числом.

Отже, даний підхід має дати комплексну оцінку регіональної соціально-економічної системи, оцінку сукупної дії позитивних та негативних чинників на конкурентне положення регіону.

Оцінка рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) на основі «кваліметричного» аналізу його конкурентних позицій дозволить визначити рівень «убудованості» регіональної господарської системи в ринковий простір, що формується як на рівні держави так і в окремому регіоні, асоціації регіональних соціально-економічних систем або в будь-якій іншій регіональній господарській системі.

Вищевикладена методика оцінки конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) являє собою структурно-функціональну частину механізму забезпечення її конкурентоспроможності.

Процес забезпечення конкурентоспроможності має замкнутий цикл і складається з таких етапів:

1. Дослідження методів оцінювання і механізмів забезпечення конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) для визначення основних позитивних та негативних моментів.

2. Розробка методичних підходів до здійснення оцінки конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) на основі принципів системності, враховуючи специфічні умови територіального формування.

3. Формування механізму забезпечення конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону).

4. Визначення пріоритетів у напрямку розвитку регіональної господарської системи для реалізації конкурентних переваг у формі багаторівневого підходу.

5. Розробка практичних рекомендацій і пропозицій підвищення рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону).

Отже, управління конкурентоспроможністю регіональної соціально-економічної системи (регіону) має на меті оцінку рівня конкурентних переваг відповідно до наведеної методики та виявлення під час аналізу можливої дії, як на негативні фактори для їх усунення, так і на позитивні – для формування ефекту синергії.

У результаті проведення аналізу відбувається виявлення найбільш істотної (структурної) асиметрії рівня соціального та економічного розвитку регіональної господарської системи і відбувається формування пропозиції на рівні державної влади та рекомендації на рівні регіональної господарської системи (регіональних та місцевих органів влади).

Через відсутність методичних підходів до оцінки рівня ефективності реалізації конкурентних переваг соціально-економічної системи регіону пропонуємо

провести інтегральну оцінку рівня ефективності реалізації конкурентних переваг соціально-економічною системою регіону, що має за основу синтез інтегральних показників рівня економічного потенціалу, ефективності господарської системи регіону, конкурентних переваг та безпосередньо рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону). Інтегральну оцінку може одержати на основі синтезу трьох систем часткових показників.

Для синтезування інтегральних показників рівня економічного потенціалу, ефективності господарської системи регіону, конкурентних переваг та безпосередньо рівня конкурентоспроможності пропонуємо скористатися непараметричними методами статистичного аналізу. Основна перевага використання непараметричних методів полягає у зниженні розмірності матриць вихідних даних шляхом звуження інформації на вході.

Сучасним тенденціям розвитку інноваційних та інвестиційних стратегій притаманні негативні ознаки, так як реагування на проблему починається після її виникнення та необхідності негайних дій. Реагування на ситуацію, яка відбулася має деструктивний характер і знижує рівень регіональної конкурентоздатності. І, навпаки, дії згідно прогнозних науково-обґрунтованих сценаріїв, забезпечує регіональній соціально-економічній системі випереджувальні конкурентні переваги.

Узагальнюючи дані щодо інноваційно-інвестиційних процесів на регіональному рівні, нами визначено п'ять стратегій інноваційного регіонального маркетингу (ІРМ), що пов'язані з минулим, сьогоденням та майбутнім. Доцільним є докладний розгляд їх переваги та недоліків.

Перша стратегія – стратегія роздільних приростів (СРП). У регіональній соціально-економічній системі має місце покращення роботи відразу у кількох спрямуваннях – всі зусилля мають спрямування на усунення недоліків у функціонуванні окремих елементів регіону. Застосовуючи СРП, менеджери хочуть вдосконалити те, що є не відповідним ефективно функціонуючому механізму в більшій мірі шляхом узгодження інтересів різних регіональних суб'єктів господарювання в межах однієї складової. У рамках СРП практично неможливо знайти компроміс, стратегії охоплюють всі складові регіону.

До переваг СРП можна віднести: ідентифікація окремих недоліків у функціонуванні елементів та суб'єктів регіону; покращення рівня якості виконання певних операцій; зниження рівня витрат (проте не одночасно з підвищенням рівня якості); низька ризикованість, оскільки відбуваються незначні зміни та у разі помилки, відсутня значна збитковість.

До недоліків СРП можна віднести такі випадки: покращення може відбуватися лише задля самого покращення; вдосконалення певних операцій може зумовити погіршення всієї ситуації; вдосконалюючи певні операції, менеджери здатні забути про інші;

неможливим є поєднання низького рівня витрат з високим рівнем якості виконання робіт.

Певні недоліки цієї стратегії усуває стратегія роздільних результатів (СРР), що передбачає розподіл серйозної проблеми на окремі елементи, мінімізацію і дослідження складових. Однією з причин того, що має місце, є пріоритет цілей особистого характеру порівняно з цілями регіональної господарської системи або його суб'єкта і низький рівень взаємозв'язків результатів. Основний компроміс, що вимагає вирішення, – визначення важливості компонентів та функцій регіональної господарської системи.

Перевагами СРР є: дослідження операцій у взаємозв'язку між ними; вдосконалення рівня якості функціонування окремих складових регіональної господарської системи або функцій.

Недоліками СРР можуть стати: посилення рівня розриву в середині регіональної господарської системи через вдосконалення одних напрямів та не зважання на інші; підвищення ризикованості. Зростає рівень ціни помилки. Невірно обране спрямування вдосконалення роботи може зумовити серйозні негативні наслідки.

Діяльність регіональної господарської системи зумовлюється результативністю системи в цілому. Результативність складових взаємопов'язана і містить внутрішні і зовнішні фактори впливу. Результати фіксуються в теперішньому часі.

СЗР перевагу надає зовнішнім, досягнутим регіональною соціально-економічною системою результатів відносно внутрішніх, оскільки вони стосуються розвитку елементів конкретної регіональної господарської системи. Головним орієнтиром є результативність функціонування на ринку міжрегіонального характеру і досягнення визначеної цільової результативності. Орієнтування на інтереси ринків міжрегіонального рівня зумовлює мінімізацію помилок. Найбільш типовим наслідком, якого прагне майже кожна регіональна соціально-економічна система, – охоплення по-можливості більшої частки ринку міжрегіонального рівня. Однак, слід зазначити, що оперативні ситуативні підходи щодо захоплення ринку шкодять стратегічним планам.

Основний компроміс, який потрібно вирішити, – визначення переважної орієнтації: усередину регіональної господарської системи або ззовні – на міжрегіональний ринок, на споживача. Поряд із цим, не приділяється належна увага попередньому компромісу, оскільки так як враховується загально досягнутий результат на регіональному рівні. Стає легше здійснити оцінку внеску кожного елемента або функції до загального результату.

Істинна конкурентоспроможність ґрунтується на унікальній відмінності регіональної господарської системи від регіонів-конкурентів.

Перевагами СЗР є: окрема результативність компонентів та суб'єктів регіональної господарської

системи об'єднана зовнішнім результатом в цілому; загальна результативність дозволяє оцінити внесок у її досягнення окремих складових регіональної господарської системи; з легкістю вирішуються питання щодо пріоритетності компонентів або функцій регіональної господарської системи.

Недоліками СЗР можуть стати наступні ситуації: незрозуміло, із чим порівнювати отриманий результат, як його оцінити; орієнтація регіональної господарської системи на єдиний результат може призвести до втрати відчуття реальності та роботи регіональної господарської системи заради самої себе. Це зумовлює неминучий крах, вдосконалення результату в цілому і операційної ефективності шляхом копіювання зумовить розмиття конкурентної переваги регіональної господарської системи. Вона стає схожою на інші регіональні системи.

Якісну характеристику результатів спроможна забезпечити стратегія за цілями (СЗЦ), яка є пов'язаним елементом між теперішнім і майбутнім. У комплексному плані регіональною господарською системою здійснюється формування системного дерева цілей, що пов'язує всі компоненти регіону і дозволяє визначити окремі цілі самостійних складових і функцій. Стратегія може стати недосяжною через відособленість окремих цілей від плану розвитку регіональної господарської системи в цілому.

Основним компромісом є пріоритетність цілей регіональної господарської системи. Вони зумовлюються цілями, які визначають для себе окремі її компоненти.

Перевагами СЗЦ є: чітке визначення мети і спрямування, у якому слід рухатися; зв'язок результативності і перспективних цілей; існування системи цілей, яка дає змогу визначити, які проміжні цілі мають бути досягнуті задля досягнення загальної цілі.

Недоліками СЗЦ можуть бути наступні ситуації: невірно визначені цілі, занижений рівень цілей зумовить втрату конкурентних переваг, завищений – до зниження рівня вмотивованості людей; під час досягнення цілей можуть відбуватися значні зміни у зовнішньому середовищі або в середині регіональної господарської системи і колишні цілі не будуть актуальними.

Для цілей визначення мети доцільно спочатку визначити майбутні орієнтири, а потім визначити конкретні цілі, що дозволяє скористатися стратегією за моделями (СЗМ). Формулюється основна стратегічна успішна ідея на основі оцінки зовнішнього середовища, та розробляється регіональна модель для нової ситуації. СЗМ є найбільш ризикованою з всіх п'яти моделей, проте забезпечує досягнення вагомих результатів у конкурентному змаганні, здійснити значний прорив. Головним є побудова моделі майбутнього регіональної господарської системи, моделі майбутнього ринку. Варто чітко сформулювати про-

позицію регіональної господарської системи майбутньому ринку. Концентрація (диверсифікація) являє собою базовий компроміс.

Потребує також узгодження система кількох запропонованих моделей управління, при цьому досліджувана стратегія припускає використання індивідуальних та специфічних ринкових позицій, що більший мірі активізує наявний і потенційний цільовий споживчий ринок.

Перевагами СЗМ є таке: дозволяє опрацювати майбутнє, створити його модель; свідчить про багатоваріантність майбутнього розвитку подій.

Недоліками СЗМ є: найбільший рівень ризикованості порівняно з іншими стратегіями; може мати місце значна відірваність від реальності за умов помилок у прогнозах.

Зазначені стратегії (СРП, СРР і СЗР) передбачають застосування тактичних інновацій та надають змогу тільки удосконалити певною мірою розвиток регіональної господарської системи. Стратегії за моделями та за цілями дозволяють забезпечити явні конкурентні переваги регіональної соціально-економічної системи. Вони надають змогу надати унікальності регіональній господарській системі – зайняти вигідне стратегічне положення на ринку міжрегіонального характеру, в значній мірі зміцнивши її позицію регіонального рівня та підвищивши рівень конкурентоспроможності.

Саме у вітчизняних регіональних соціально-економічних системах у сучасних умовах суспільних відносин може відбуватися процес формування і реалізації визначених задач. У показниках регіональної статистики відображаються відносні і абсолютні показники соціального та економічного розвитку, їх динаміка та місце у системі національної економіки, проте вона не забезпечує прямої відповіді щодо рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону).

Висновки. Дослідження існуючих методів оцінки функціонального характеру та механізмів формування конкурентноздатності регіональної соціально-економічної системи (регіону) показало, що вони не дозволяють комплексно вирішувати проблеми конкурентоспроможності в цілому, тобто, як функціонально-структурної системи держави. Методику здійснення оцінки рівня конкурентноздатності регіональної соціально-економічної системи (регіону) доцільно формувати на основі системи принципів, які надають можливість досліджувати регіональну соціально-економічну систему як економічно-активний елемент держави: конструктивної поведінки складних систем, комплексності, системності, відповідності, тривалості, спряженості, безперервної мінливості, достатності, стійкої не рівноваги.

Отже, при розробці методології оцінки рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-

економічної системи (регіону) застосовано системний підхід, відповідно до якого функціональні взаємозв'язки суб'єктів держави слід розглядати, як взаємодію підсистем загальної соціальної та економічної структурної побудови держави, регіональних соціально-економічних систем, асоціацій регіонів – в залежності від пріоритетів розвитку. Методика здійснення оцінки рівня конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) являє собою структурно-функціональну частину механізму формування конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону), при якому процес формування конкурентоспроможності є замкнутим циклом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Keating M., Longhlin J. The Political Economy of Regional Cism. – London. – Portland: Frank Cass. – 1997.
2. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України; Університет сучасних знань. – К. : Знання України, 2005. – 476 с.
3. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент / Фатхутдинов Р. А. / [5-е изд., испр. и доп.]. – М.: Дело, 2002. – 448 с.
4. Кураков Л. П. Инновации и управление: словарь-справочник / [авт.-сост. Л. П. Кураков, И. П. Данилов]. – М.: Вуз и школа, 2002. – 384 с.
5. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова] / [5-е изд.]. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.